

SZELLEMI HONVÉDELEM

A VALAKI a dolgok szépítésére való hajlam nélkül vizsgálja utolsó hónapjaink és éveink jelenségeit, nagyon időszerűnek kell éreznie Bessenyei egykori diagnózisát arról, hogy „nagyon megszűkülünk a magyarságba, melynek ugyan bőségébe sohasem voltunk“. A politikai, irodalmi és történeti iskolában nem részesező vagy rosszul iskolázott hazai rétegek eltávolodtak a magyar gondolkodás, a magyar ítélkezés elveitől. S itt nem egyszerűen idegen hatások befogadásáról volt szó. Nem arról, amit politikusaink szakmájuk felületességével emlegettek egyidőben s mely mindössze abban a jelszóban csendült ki, hogy „ne legyenek neked idegen eszméid Magyarországon“.

A probléma még kevésbé merül ki abban, hogy voltak és vannak politikai mozgalmak, melyeknek sem ihlete, sem szókincse nem magyar. Ha a dolgokat a napi politikai színvonalnál valamivel mélyebben igyekszünk vizsgálni, akkor látnunk kell, hogy mindez csak következmény. Következésképpen annak, amit a magyar gondolkodás, ítélkezés, érdektudat és hivatástudat válságának nevezhetnénk el. S mindeme jelenségek nem szorítkoznak bizonyos forradalminak nevezett ellenzéki pártok híveinek körére, hanem éppen úgy feltűnnek a kormánytámogató szájak mondataiban, mint a szélsőjobb ellenzékeken. Aki mindezt végiggondolta, annak rá kellett jönnie arra, hogy a veszedelmes folyamatok elleni harcnak tulajdonképpen az ellen kell fordulnia, ami a hazai lelkekben e magyarságra veszedelmes politikai észjárások és általában gondolkodási rendszerek elfogadását lehetővé tette...

Körülbelül ez a gondolatsor vezette e sorok íróját akkor, mikor a múlt esztendő nyarán a Magyar Nemzet hasábjain cikksorozatban kívánta, hogy szervezzük meg hazánkban a Szellemi Honvédelemnek elnevezett mozgalmat. E két szó magában nem új, fellelhető már Moeller van den Bruck egyik könyvében. Svájc a „Szellemi Honvédelem“ jelszavai alatt hatalmas eredményeket ért el. A svájciak nagyon jól látták, hogy a kis népek állandó függetlenségi harcában a szellemi eszközök éppen nem visznek mellékes szerepet. Hiszen a támadók is tulajdonképpen szellemi fegyvert használnak először, propaganda útján. A svájci Geistige Landesverteidigung mozgalma ebben az egészséges közéleti és társadalmi viszonyok között élő országban egy esztendő alatt hatalmas sikereket ért el, rendkívül erőssé és harcosná növelte a sápadó svájci patriotizmust. Könyvek, röpiratok és cikkek serege foglalkozott a mozgalom problémáival és teendőivel és az 1939-es esztendő nyarán hatalmas kiállítás szolgálta Zürichben a mozgalom céljait. E mozgalom azonban inkább a két találó szónak, a

„Szellemi Honvédelem“ szöösszetételének kölcsönzésével lehetett hasznunkra, mint magával a programjával. Ott egy egészséges társadalomban lehet, itt egy egészségesnek végkép nem mondható társadalomban kellene cselekedni. Ott egy rezonálásra képes, itt szinte minden rezonanciától mentes közéleti levegőben. Magyarországon a Szellemi Honvédelem feladatai többek és mások, mint más országokban lehetnek s talán inkább a szellemi eszközökkel való magyarságvédelemnek, a lelki magyarság szellemi eszközökkel való megvédésének kellene meghatározni azt, amit itt megtennünk sürgősen és halaszthatatlanul szükség lenne. E két szó: „Szellemi Honvédelem“ itt egészen sajátos feladatkörrel és problémakörrel találkozik össze, melyek egyike politikai, másika kulturális.

A Szellemi Honvédelem indulását sajátos hazai körülmények tették szükségessé és módszereit is sajátosan magyar problémák léte szabja meg. Ha itt futólag fel akarnám sorolni azokat az elszomorító magyar jelenségeket, melyek a Szellemi Honvédelem ügyét és indulását sürgősen szükségessé tették, akkor többféle okra mutathatnék rá. Az egyik, hogy a háborús állapot, melyben Európa az utolsó esztendőkből már élt, egészen új értelemben lett totális. Az új taktika, mely nem haddal, hanem szóval kezdte a hadviselést, elsőnek nem a seregeket, hanem a lelkeket akarta térdre kényszeríteni. A rádió, az újság és a politikai propaganda sok helyen és sok tekintetben azt a szerepet játszotta e szellemi eszközökkel vívott harcban, mint a seregek háborújában a légi támadás. Ez is először a legfontosabb szellemi javakat akarja megsemmisíteni, ahogy a repülőgépek a pályaudvarok és vasútvonalak, hidak és kaszárnyák ellen törnek. A fogalmakat zúzták szét, a szavak és a hagyományos nemzeti eszményeket, azt a sajátosán nemzeti politikai gondolkodást, mely tulajdonképpen első eszköze minden népnek az államalkotás napról napra megújuló munkájában. Aki megadta magát egy idegen eszmének, sok tekintetben megadja magát annak a népnek is, mely az idegen eszmét történelmi eszközének használja. S ha Széchenyi beszélt lelki független emberről, mi joggal és szükségesen kívánhatjuk a lelki független nemzet, a lelki független társadalom, a gondolkodásban független közélet fogalmainak bevezetését a hazai állapotok között. Valljuk be: a káros idegen hatásoktól független politikai gondolkodás és magyar öntudat az utolsó időkben, különösen vezető rétegeink tekintélyes részének lelki világában, elhalványult és beomlott, a magyar hivatás nagy terveit és nagy céljait temetve maga alá. E folyamat volt az, amely elsősorban és legsürgősebben tette szükségessé mindannak szolgálatát, amit a Szellemi Honvédelem céljaiul ismer. S hogy e fogalmazásban világosan különíthessünk megint a Szellemi Honvédelem lehetséges céljai között: e cél nagyobb annál, hogy fölvegyük a politikai harcot olyan politikai mozgalmak ellen, melyek idegen szelek alá feszültek vitorlának. Nem akarunk lemondani arról a hitünkről, hogy ez nem egy keretellen és politika fölötti megmozdulás feladata, hanem politikai pártoké, légióként pedig a kormányzó párté. A valódi s nehezebb feladat ez: küzdeni az ellen, ami lehetővé tette, hogy ilyen nyilvánvalóan idegen célú programok és szervezetek hívókra találjanak a magyar társadalomban s e hívók előtt ismerőseknek, sőt magyaroknak tűnhessenek fel.

Van azonban egy másik s a mai Európától független oka is annak, hogy miért szükséges a Szellemi Honvédelem. Mert az előbbieket mellett előhaladásunknak is akadálya az, hogy ennyire bizonytalanok éppen a magyar vezető réteg elméi és lelkei abban, hogy mi szolgál magyar érdeket s mi nem, mi a magyar a politikai gondolkodásban s mi nem. A magyarság fogalmának kitisztázását, a magyar magatartás kielemezését éppen nem valamely romantikus hevület jegyében kell fontosnak tartanunk. Hanem

igen reális társadalomátalakító és társadalomjavító célok érdekében. Ez a társadalom, melynek szociális visszasságai ellen e sorok írója többedmagával küzdött, éppen ugyanilyen visszás képet mutat, ha a nemzetiség fogalmának, a magyar érdekek és a magyar célok ismeretének szempontjából vesszük vizsgálat alá. E társadalom vezető részének a magyar gondolkodástól való eltávolodása okozta azt, hogy idegen érdekű és célú politikai mozgalmak burjánozhatnak föl az éppen nem nyugodt pillanatait élő csonka hazában. De okozta azt is, hogy szociális területen is sokkal lassabban haladunk előre, mint amennyire szükséges lenne.

Vezető rétegeinknek vájjon nem ugyanazon tulajdonságai és hibái eredményezik-e mindkét defektust? A szociálisát is, a magyarságban valót is. Ez a hiba jelölhető meg azzal, amit a magyar mivolt válságának nevezhetnénk, a magyar hagyományosság és a magyar helyzetismeret, a magyar érdektudat és a magyar hivatástudat válságának. Ha pedig közös a hiba, mely két fundamentális bajunk virulását eredményezi, a közös hiba ellen kell a harcot fölvenni, vagyis végeredményképen arra kell törekedni, hogy a hazai lelkek gondolkodása egyrészt megmagyarosíttassék, a magyar politikai ítéletalkotás művészete terjesztessék, a magyar hivatás jó felismerése propagáltassék, az idegen „reform“-mai szemben a saját hagyomány és saját reform gondolata meghirdetessék... Mert mindaddig, míg a dolgok még a felső rétegekben dőlnek el, a magyar társadalmi állapotok jobbulásának is a magyar hazaérzés és hivatásérzés megjavítása az első feltételei. Tehát az első, amivel harcba kell szállni, e réteg gondolkodása. S az első tennivaló: pótolni egy társadalmat átható mozgalom keretében bizonyos nemzeti forróságnak a lelkeket fogékonyabbá tevő hőfokán mindazt, amit magyar hagyományt, politikai, jellembeli nevelés tekintetében az évtizedek és az intézmények ezrei elmulasztottak.

A Szellemi Honvédelemnek tehát az én nézetem szerint nem politikai mozgalmak ellen való politikai harcnak kell lennie elsősorban. Célja ennél nagyobb is, átfogóbb is, merészebb is. Ahogy mi szeretnők, a Szellemi Honvédelem alkalmas keret arra, hogy benne a magyar jobbak a magyar magatartás kialakítására vállalkozzanak. S éppen oly időben és korban lehet ezt tenni, mikor az „ideológiák“ porhanyóvá válnak s a veszélyek az amúgy is tunya magyar kedélyeket nagyobb izgalomra kényszerítik. A Szellemi Honvédelem tehát eszköz, mely a magyar társadalom egyes, fiiként felsőbb rétegeit, a magyar ítélkezés és magyar érdekelismerés alapvető normáihoz visszavezetheti s megtaníthatja, mint kell a politikában és a világ mai propagandisztikus színjátékai között magyar ítélkezésünk tisztaságát, magyar öntudatunk szilárdságát megerősíteni, magyar önismere-tünket kimélyíteni és hivatástudatunkat élénkebbé és komolyabbá tenni. Végeredményképen változott formában és a karakter területén a Szellemi Honvédelemnek annak kellene lennie, ami a nyelv területén a nyelvújítás volt, csak ez inkább régiesítés, mint újítás. Inkább keresvén a régít, ha magyar és jó, mint az újat, ha idegen és rossz.

Effajta megmozdulás és ilyen teendők szükségét a magyar szellemi élet javarésze már esztendőök óta érzi és ki is fejezi. Sőt a Szellemi Honvédelem programját már szinte mióta magyar irodalom van, követelik és kívánják jobbaink, mikor elismerik, hogy „megszűkültünk a magyarságba“, mikor arról beszélnek, hogy „a magyar letépte fényes nemzeti bélyegét“, mikor azon örvendeznek, hogy „ismét magyar lett a magyar“, mikor azon szoronganak, hogy „alszik a magyar a magyarban“ (Bessenyei, Berzsenyi, Petőfi, Ady). Mindez persze nem ok annak megállapítására, hogy szellemi eszközökkel való honvédelmet évszázadok óta csináltak eleink, tehát magunknak nincs erre szükségünk. Ahogyan nem célszerű az se, ha

minél többekről kimutatjuk, hogy java szellemi termékükkel vagy éppen politikájukkal s társadalmi egyesüléseikkel vagy politikai tömörüléseikkel szellemi honvédelmet csináltak. Mert a tétlenségre amúgy is hajlamos magyart mindez arra készíti, hogy azt hívén: a Szellemi Honvédelem tulajdonképpen megvan, azon már ne kívánjon munkálni, hogy az jobban, hatásosabban, nagyobb forráságban, átütőbb hangulatban, céltudatosabban és gyarapodóbb tömegek felé legyen meg. Mert irodalmunk sajátos jellegéből folyik ugyan az, hogy szinte nincs valamirevaló magyar író, aki ne látta volna el a nemzet és a magyarság szellemi őrzésének e feladatát. Viszont: az ő magyarságuk eljutott e sokakhoz, az ő örökösük nem volt-e hiábavaló, az ő tanításuknak van-e ma hallgatója az országban, ahol az irodalomórák sok tekintetben inkább a művek ünnepélyes eltemetéséhez, mint felélesztéséhez hasonlítanak s abban a társadalomban, mely nem emlékszik múltjára, csak dicsekszik vele, nem ismeri jelenét, csak él benne s nem tervezi jövőjére, hanem csak azt várja, hogy az európai tervek neki jobb jövőt hoznak.

Ezekre a kérdésekre, aki őszintén beszél, bizonyonnyal nem tud kedvező választ adni. Ezt érzi szinte az egész mai magyar irodalom is, mely a társadalom és a parasztság ügyében mutatott nyugtalansága mellett az utolsó időkben hirtelen nyugtalankodni kezdett a magyarság ügyében is. E nyugtalankodás eredménye kevés örömet hozott. A milió, mely az országban sok mindent elrontott és eltorzított az utolsó esztendőkből, kezdi eltorzítani e kérdés megjelenését is és oda juttat többeket, hogy a jobb magyarság társadalomjavító céljának megkövetelése helyett az amúgy is ezerféleképpen tagolt és elválasztott nemzettestet most már a magyarság mértéke és minősége szerint is tagolni akarják.

Az elmondottak természetesen csak súrolhatták mindazt, ami a Szellemi Honvédelem megindítását indokolja és módszereit megszabja. De egyben körülbelül meg is adják azt, hogy mi legyen a szellemi eszközökkel való honvédelem első néhány lépése. A magyar társadalom jóhiszemű, de tévelygő részének balitéletei jórészt onnan származnak, hogy nem a sajátos és hazai szempont szerint, hanem a divatos ideológiák szempontjai szerint értékel. Ha Magyarországon továbbra is magyar országot akarunk, akkor nyilvánvalóan ezt az értékelési módot kell először megdőnteni. Hogyan? Úgy, hogy megpróbáljuk az idegen példa ellen a magyar hagyományt életre kelteni, vagyis megpróbáljuk időszerűsíteni a múltat s megmutatni, hogy a régi nagyok tanításai vannak olyan találóak, mint a mai külföldi szóvivők inkább eszközként kezelt, mint eszménynek hitt ideológiái. Ha rá kellett jönnünk arra, hogy a társadalom jó részének a nacionalizmusa már teljességgel ellene mond nemzeti jellemünknek, hagyományt kötelezettségeinknek és jövőbeli érdekeinknek, nincs más hátra, mint könyörtelenül szembeszegülni e nacionalizmussal s e szembeszegülés csak egy hagyományokban gyökerező patriotizmus útján lehetséges. A Szellemi Honvédelem kezdő időszakában, az eddig eltelt hónapokban ezt a legközvetlenebb célt láttuk szemünk előtt és a magyar társadalom minden részéből származó visszhangok azt bizonyították, hogy nem eredménytelenül. Az első teendő mindenestre az volt, hogy demonstráljunk: egy Pázmány vagy egy Petőfi bármily régen halott is, a maga szavával lényegesen jobb és igazabb eligazítója a magyarnak a világ dolgaiban, a népek harcának kérdésében, mint valamely külső ország külügyminiszterének a modern technika minden eszközével közvetített beszéde. A nemzetnek, mely azzal jutott az elidegenülés és az önmagából való kivetkőzés halálos partjaira, hogy elfeledkezett múltjáról, arról, hogy milyen szellemi és anyagi hódítások ellen kellett ezer esztendő óta szüntelen harcokban védenie létét és önállóságát, vissza kell adni először

a múltját s visszaadni a legmodernebb eszközökkel, tehát a rotációstól és revüszerőségtől sem riadva vissza. Azokban, akikben van némi ösztön és érzék a maguk magyarságának megjavítására, ez föltétlenül elindít egy olyan gondolatsort, melynek végén majd jobb nézetek, helyesebb ítéletek állanak. Mindez azonban csak a kezdet kezdete lehet, mert az emlékezés itt nem cél, hanem eszköz, mely ha céllá válik, az egykori „kacagányos apákra“ felelőtlenül hivatkozó hazafi-romantikát éleszti csak, ha az egykorinál valamivel jobb formában is. Tehát előadódik egy bizonyos időpont, melyen az emlékezést ki kell egészíteni a jelen vizsgálatával, a hagyományismeretet a helyzetismerettel s a magyar nagyok nézeteit a magyar szociális helyzet és teendők képeivel, hiszen a nemzet nemcsak „közös örömök és bánatok öröksége“, hanem közös felismerése is a teendőkben a jelennek és „közös terv is jövőben“. S ha a nemzet Renan szellemes meghatározása szerint „mindennapi népszavazás“, úgy hiszem egy nemzetnek önlétéről való lemondása ott kezdődik, hogy e népszavazás nem a nemzet hagyományai szerint dönt az illető nemzet helyzetéből és érdekeiből folyó tervek mellett, hanem idegen eszmék ígézetében dönt, idegen megváltók tervei mellett. Hogy azonban ez meg ne történhessék, nem elég a magyar emlék, hanem kell a magyar terv is, mely a múlton való emlékezést jövőért való megalapozott és tetterkész lelkesedéssé változtathatja. S itt van a Szellemi Honvédelem másik feladata.

Mert mint eddig is jeleztük, a Szellemi Honvédelem elképzelésünkben elsősorban a magyar magatartás, a magyar gondolkodás formálása, elsősorban atmoszféra-teremtés. S ha szociális állapotainknak oly nagy idő óta változatlan voltát vizsgáljuk, ha azoknak az irodalmi és politikai jellegű megmozdulásoknak sorsát nézzük, melyek az utolsó időkben a szegény magyar népért, munkásért és parasztért szót emeltek, úgy látnunk kell, hogy ezek nem győztek és nem véreztek el. Hanem — elszigetelődtek. S ha a magyar problémát meg akarjuk fogalmazni, azt hiszem, szinte helyesebb ezt nemcsak így tenni: a magyar probléma az, hogy a földbirtok-eloszlás, a szociális gondoskodás stb. kérdései rendezetlenek. Hanem így is: a probléma az, hogy e kérdések súlyát és rendezetlenségük végtelen veszélyeit már régóta látjuk s a kérdések mégsem rendeztetnek. A megmozdulások pedig, melyek a reform irányában tenni akarnak valamit, oly fiilladásos tünetek közt halnak el, mint az olyan ember, akit levegőtlen kamrába zártak. A magyar szociális mozgalmak és főként az irodalomban lezajlott jó kezdeményezések e még csak nem is dicsőséges elhanyagolásának az oka: az atmoszféra hiánya. A parasztság még nem jelent akkora politikai erőt, hogy maga légkört alkotna azok köré, akik érdekükben szólnak; a középosztály pedig nemcsak hogy nem eléggé tisztázottan szociális érzékű, de nem is eléggé tisztázottan magyar ahhoz, hogy e kérdések súlyát átlátván, a megoldás tervei köré a rokonszenv forróbb és termékenyebb atmoszféráját teremtsen. Így aztán a terelvek félúton elakadnak, mint a faluvizsgálóknál; a politikai megvalósításra új emberek nem jelentkeznek, az eszmék mögé nem sorakozik politikus, aki hasznosítsa s általában valami dermedt közöny üli meg a társadalmat, mely nem áll ellen, nem visz diadalra, csak kifulladás és időelőtti kifáradásra ítél írókat, akik elég kevésbé hajlandók tudomásul venni e tényeket, ahhoz, hogy még mindig ne fogyjon ki kedvük a cselekedetre.

Így a Szellemi Honvédelemnek a magyar öntudat gazdagítása, jobb kiépítése és életre lendítése körüli feladata olyan feladat is, amelynek ellátása szociális kezdeményezéseinket is jobb sorsra lendítheti s azoknak kivívására is embert teremthet. E közöny, ez atmoszférátlan és láthatatlanul ellenálló társadalom megváltoztatása is olyan valami, melynek kedvez a

veszélyes idő, s melyre e veszedelmes időket kihasználni a Szellemi Honvédelem ügye volna hivatott. Mert valljuk meg itt: inkább az idő kihasználásáról van szó, mint az időtől független alkotásról s valóban naiv lenne az, aki azt hiszi, hogy szép szavakkal, múltunk idézgetésével, a magyar patriotizmus eszmekörével e balítéletes rétegeket meg lehet téríteni s jó irányba indítani. De irdatlan történelmi események játszódnak le, melyek eléggé fölszánthatják a magyar lelkeket arra, hogy elvetvén régi illúzióikat és ábrándjaikat, hamis ideáljaikat és nem magyar nacionalizmusukat, alkalmasakká váljanak a magyar patriotizmus hagyományainak, önismeretre ingerlő tanításainak és egy saját magyar terv kibontására irányuló erőfeszítéseinek befogadására.

Mindez azonban ma még szinte ugyanannyira „jámbor szándék. % mint mikor júniusban e cím alatt követeltük a Szellemi Honvédelem sürgős megindítását és megszervezését, s mint mikor Pethő Sándor a maga nagyhatalmú és meggyőző vezércikkeit és előadásait a Szellemi Honvédelem ügyének propagálása érdekében megtartotta. Mert a megindítás ugyan megtörtént, — hiszen ez csupán rajtunk állott — de a megszervezés nem, mert ehhez több ember, nyugalmasabb idő és kevesebb rendszabállyal korlátozott közélet kellett volna. Ami a kezdet óta történt, szinte nem más, mint a Szellemi Honvédelem eszméjének és szavainak ébrentartása és lassú aprómunka e címszavak alatt újságdalokon. A nagy lehetőségek rögtöni elérését részint a háború kitörése, részint a fatális emberhiány — melytől ez országban nemcsak ez az ügy szenved — megakadályozta. A szervezés, mely mind politikai, mind kulturális vonalon sürgős lett volna, egyikén sem indulhatott meg, nálunk erősebb akadályok miatt. Így csak a hívek gyűltek egyre nagyobb számban és az eszme fogott meg egyre több embert és talált egyre több csatlakozót, aki minden felszólítás nélkül szinte megható bizalomról és áldozatkészségről tett tanúságot, bizonyítván egyben azt is, hogy van már elég számos ember az országban, aki ily ügynek is rögtön szolgálatába szegődik. Azonban részint a megnehezült paphviszonyok, részint azon mentalitás miatt, mely nálunk dívik s mely szerint, aki valamit elkezdett, annak azt egyedül kell végigcsinálnia, a programnak még ama része sem bontakozhatott ki teljes erejében, mely a nyomtatott betű útján való nevelésben merül ki. Nemhogy a második és nem kevésbé sürgős és fontos lépéshez: az erők összefogásához eljuthatni mód adatott volna. Így aztán az a cél, hogy a holtak szavai mellé az élő magyar szellemiség munkáját is egész színes és gazdag perspektívájában felvonultassuk, csak a múlt esztendő decemberében lett megvalósítható azzal, hogy a Szellemi Honvédelem naptár kiadására vállalkozott, melynek százhatvan oldalán megpróbálhatta egyetlen egyszer a magyar szellemiség legjavát együtt felvonultatni és csekély összegért a szélesebb magyar közönség rendelkezésére bocsátani. Mindaz azonban, ami csak a betű terén is halaszthatatlanul szükséges lett volna: mint a néplap, nemes ponyva, könyvek kiadása vagy bekapcsolása s egyáltalában a napokkal elkallódó újságlapokon túl való vitatása a kérdéseknek és feladatoknak — már nem történhetett meg. S ugyancsak elodázódott a magyar munkásság által olyannyira várt találkozása a Szellemi Honvédelem híveinek és az önvédelemre való szervezkedés, nem is szólva a politikai forma megkereséséről, mely a Szellemi Honvédelem eszméinek hatását és kihasználását biztosította volna. Mindez természetes is. A Szellemi Honvédelem ügyének először magának kell megküzdenie azzal a levegőtlen atmoszférával, melynek megváltoztatása céljai közé tartozik. S ehhez bizonyos konokság és semmitől el nem kedvetlenedés szükségeseltetik.

Amit eddig a Szellemi Honvédelem tenni tudott és a Szellemi Honvédelem érdekében tenni tudtunk az talán nem volt haszontalan, de hogy

ez már maga volt az, amit e szavak jegyében tenni kellett volna, — ezt állítani valóban vakmerőség lenne. A két szó, s ami program alatta mindeddig kifejezésre jutott, szinte váratlanul nagy visszhangra talált. De a Szellemi Honvédelem a maga útját a hosszú előkészületek után tulajdonképpen csak akkor kezdheti, ha mindaz a melléadás, ami a Szellemi Honvédelem körül történt, mind az a terv és szándék, ami akár a munkásság és középosztály javának „kézfogását“, akár a magyarság önvédelmi szervezkedését akarta, a Szellemi Honvédelem jegyében valósággá válhat. Ennek gyakorlati akadályaira most itt ne térjünk ki. Egy azonban bizonyos: a magyar társadalom kisebb s jobb része sokat várt, sokat remélt és mindig csalódott. Már nem sok csalódást bír el a nélkül, hogy el ne jusson az apáthiáig.¹

SZABÓ ZOLTÁN